

УДК 343.163

DOI <https://doi.org/10.33216/2218-5461-2019-38-2-40-46>

ЩОДО ТЕРМІНОЛОГІЧНОЇ ПРОБЛЕМАТИЦІ (СУПЕРЕЧНОСТЕЙ) ПОБУДОВИ ЧИННОГО СУДОУСТРОЮ УКРАЇНИ

Руденко М.В.

CONCERNING THE TERMINOLOGICAL PROBLEM (CONTEMPT) OF BUILDING A REAL COURT OF JUSTICE OF UKRAINE

Rudenko M.V.

Стаття присвячена формуванню науково-практичної парадигми реформування чинного судоустрою України на основі конституційних змін 2016 року (щодо правосуддя). Досліджуються існуючі термінологічні проблеми (суперечності) у побудові судоустрою як єдиної системи судів України. Окреслені прогалани у найменуванні місцевих загальних судів, окружних адміністративних та господарських, вищих спеціалізованих судів, тощо. Особливу увагу приділено термінологічній проблематиці, пов'язаною зі становленням нового Верховного Суду. Уточнено місце Конституційного Суду України в системі поділу державної влади.

Ключові слова: конституційне реформування, правосуддя, судоустрій, Конституційний Суд України, суди, судді.

Постановка проблеми. За минулі роки Верховна Рада України вносила суттєві зміни до цілої низки статей Конституції України. Під час останнього процесу конституційного реформування до Основного Закону, без розробки концепції, глибокого порівняльного аналізу, були прийняті парламентом 02 червня 2016 року доповнення і зміни, які оцінюються зараз як правові регулятори, що негативно позначились у цілому на правозастосуванні та організації і діяльності органів правосуддя, зокрема, Конституційного Суду України. Дійшло уже до звільнення судді Конституційного Суду України самими судьями цього ж суду. Отже, реформу правосуддя того ж року більшість конституціоналістів та суддів вважають не завершеною з багатьма елементами досить суперечливих та обтяжливих судових процедур, які суттєво погіршили захист прав і свобод людини і громадянина [1].

Звідси, наукові дослідження з проблематики реформування у сфері вітчизняного судоустрою набувають важливого як теоретичного, так і практичного значення.

Аналіз стану досліджень і публікацій. Дослідження питань побудови судоустрою України здійснювалось у працях таких вчених як В.Д. Бринцев, С.В. Глущенко, В.В. Городовенко, Р.А. Крусян, Л.М. Москвич, І.В. Назаров, В.В. Сердюк, О.З. Хотинська-Нор, та ін. Втім більшість наукових досліджень було здійснено до конституційної реформи 2016 року (щодо правосуддя).

Формування цілей. Метою статті є комплексне дослідження сучасного стану реформування та доктринального прогнозування напрямків подальшого розвитку й удосконалення побудови судоустрою України.

Виклад основного матеріалу. На конституційному рівні статтею 6 визначено що

державна влада в Україні здійснюється на за-садах її поділу на законодавчу, виконавчу і су-дову. Водночас розділ VIII "Правосуддя" Конституції України жодним чином прямо не позиціонує судової влади, а відразу розкриває основну функцію цієї гілки влади – здійснення правосуддя, висвітлює її суб'єктний стан та конкретизує її повноваження. Отже, задекларований Конституцією так званий по-трійний поділ державної влади зумовив появу її розділу VIII "Правосуддя". І хоча цей розділ і був оновлений у червні 2016 року за наслід-ками конституційної реформи (щодо правосу-ддя), традиційний його недолік все таки збе-режений, і визначення категорії "правосуддя", до речі як і "судоустрою", у ньому відсутнє. Можливо у майбутньому цей розділ Осно-вного Закону доцільно назвати "Судова влада", проте нинішню його назву, очевидно, слід вважати такою що має узагальнюючий харак-тер і впливає з розширеного тлумачення по-няття "правосуддя".

Слід нагадати, що слово "правосуддя" по-ходить від слів "правда", "правий", "істина", "справедливість", "суд по правді, по совісті, по закону". А оскільки якщо відбувається су-дочинство але це ще не означає, що у кож-ному випадку здійснюється правосуддя, то саме забезпечення правди, справедливості та правосуддя й мало б бути метою судової влади. І саме такий підхід є підставою для ви-сновку, що правосуддя є одним із напрямів ді-яльності держави. Тобто правосуддя – це фу-нкція, яку взяла на себе держава і яка здійс-нюється за допомогою системи відповідних органів (судів). А відтак воно є метою їхньої діяльності.

Усвідомлюючи певною мірою дискусій-ність обговорюваної проблеми та з огляду на розділ II оновленого 02 червня 2016 р. Закону України «Про судоустрій і статус суддів» із наступними змінами (далі - Закон), терміно-логія чинного судоустрою України залиша-ється й досить громіздкою та обтяжливою, це зокрема: «місцеві суди», «місцеві загальні

суди», «місцеві господарські суди», «місцеві адміністративні суди», «окружні загальні суди», «окружні господарські суди», «окру-жні адміністративні суди», «місцевий суд як суд першої інстанції», «апеляційні суди», «апеляційні суди як суди апеляційної інстан-ції», «апеляційні суди як суди першої інстан-ції з розгляду цивільних, кримінальних, гос-подарських, адміністративних справ, а також справ про адміністративні правопорушення», «апеляційні суди в апеляційних округах з роз-гляду цивільних і кримінальних справ, а та-кож справ про адміністративні правопору-шення», «апеляційні господарські суди», «апеляційні адміністративні суди», «вищі спеціалізовані суди», «вищі спеціалізовані суди як суди першої інстанції з розгляду окре-мих категорій справ», «Вищий суд з питань інтелектуальної власності», «Вищий антико-рупційний суд», «Апеляційна палата Вищого антикорупційного суду», «Верховний Суд», «Верховний Суд як найвищий суд у системі судоустрою України», «Верховний Суд як суд касаційної інстанції», «Верховний Суд як суд першої або апеляційної інстанції», «Велика Палата Верховного Суду», «Касаційний адмі-ністративний суд у складі Верховного Суду», «Касаційний господарський суд у складі Вер-ховного Суду», «Касаційний кримінальний суд у складі Верховного Суду», «Касаційний цивільний суд у складі Верховного Суду», «Велика Палата Верховного Суду як суд каса-ційної інстанції». Додамо до цього й явно ар-хаїчне процесуальне словосполучення «міс-цевий загальний суд як адміністративний суд». Очевидно, ні про яку простоту і зрозумі-лість до доступу до правосуддя, в такому разі стверджувати неможливо.

У контексті зазначених суперечностей вже й не дивним є те, що згідно і ст. 1 Закону судова влада "здійснюється незалежними і безсторонніми судами", а вже згідно його ст. 7 "Кожному гарантується захист його прав, свобод та інтересів у розумні строки незалеж-ним, безстороннім і справедливим судом".

Тобто, якщо згідно з ст. 1 Закону "справедливий суд" і не планувався, то у ст. 7 він вже є.

Парадоксальне, що один з видів місцевих судів був окреслений як «місцевий загальний суд». Оцінюючи в цілому позитивно відмову законодавця від терміну «суди загальної юрисдикції», слід відмовитися і від назви «місцевий загальний суд», адже він розглядає не загальні судові справи, а конкретні – цивільні, кримінальні, а також справи про адміністративні правопорушення, тобто має предмет свого відання. Тому краще, мабуть, цей суд слід так і назвати – місцевий суд з розгляду цивільних і кримінальних справ та справ про адміністративні правопорушення. Таким шляхом вже пішов законодавець щодо назви відповідного апеляційного суду, не використовуючи при цьому термін «апеляційний загальний суд».

Викликає заперечення й окреслення місцевих господарських та адміністративних судів, як окружних судів. Це визначення найбільш підходить до місцевих судів з розгляду цивільних, кримінальних та інших справ, які утворені останнім часом в декількох районах чи районах у містах, місті (містах), тобто законодавче формування допускає можливе укрупнення територіальної юрисдикції цих судів. Водночас, повноваження місцевих адміністративних та господарських судів поширюється на всю територію певної області, яка з точки зору адміністративно - територіального устрою України, не може бути відповідним округом.

Слід зазначити незручність і незрозумілість для громадян і у назвах деяких місцевих загальних судів як окружних судів, мова йдеться про утворенні окружні загальні суди замість районних, міжрайонних, районних у містах, міських, міськрайонних судів відповідними Указами Президента України наприкінці грудня 2017 року, а зараз вони вже передбачені в Додатку № 7 до Закону України "Про державний бюджет на 2020 рік". Це, наприклад, такі словосполучення (найменування)

як: "Окружний суд міста Чернігова" та "Чернігівський окружний суд", або "Миколаївський окружний суд" та "Перший окружний суд м. Миколаїв", або "Харківський окружний суд" який, до речі, не має жодного відношення до м. Харкова, тощо.

Незвичною виглядає й назва вищих спеціалізованих судів, наприклад, Вищого суду з питань інтелектуальної власності, в частині застосування словосполучення «Вищий суд», ураховуючи, що цей суд має діяти як суд першої інстанції. Відповідно до усталених традицій та організаційно-правових засад побудови національної судової системи, зокрема за принципом інстанційності, «вищими» називалися вищі ланки судової системи. Отже, при обранні назви цього суду було застосовано принцип спеціалізації судів, а принцип інстанційності не враховано. З огляду на це, більш доцільною була б назва цього суду як «Суд з питань інтелектуальної власності».

Можна стверджувати й про суперечливість у термінології щодо Верховного Суду. Здається, що законодавець застосував новий метод формування цього судового органу – метод «матрьошки»: суд у суді, що позбавляє його статусу єдиного найвищого суду в системі судоустрою України. Загальновідомо, що термін «найвищий» означає «вищий за всіх», «за всі інші суди», «вершина судової ієрархії». Отже, Верховний Суд – це найвищий судовий орган, якому надано повноваження здійснювати, насамперед, касаційне правосуддя. За цією логікою та з урахуванням принципу інстанційності (один суд – одна інстанція) в рамках Верховного Суду не може бути інших судів (підсудів). Проте, в організаційному відношенні на найвищому судовому рівні маємо 5 судів – Верховний Суд та Касаційний адміністративний, господарський, кримінальний, цивільний суди, тобто, законодавчу тавтологію «Верховний Суд/Касаційний суд».

Така громіздка, складна й мало зрозуміла структура Верховного Суду зумовлює багато-мільйонні витрати держави на оплату праці керівництву цих судів, придбання службових автомобілів, утримання апарату судів, патронатних служб, тощо. Вцілому видатки державного бюджету на Верховний Суд у 2020 році складають понад 2,3 мільярдів гривень. Витрачання такої кількості державних коштів на забезпечення однієї інстанції не є раціональним, оскільки касаційна інстанція повинна забезпечувати розгляд тільки найбільш складних судових справ.

Оскільки судова реформа 2016 року поки що не дала очікуваних результатів, Верховна Рада 16 жовтня 2019 р. ухвалила президентський законопроект "Про внесення змін до деяких законів України щодо діяльності органів суддівського врядування (№ 1008)". Головною метою цих змін є перезавантаження Вищої кваліфікаційної комісії суддів України та вдосконалення діяльності Вищої ради правосуддя. Адже саме ВККСУ відповідальна за те, що до нового складу Верховного Суду потрапили 44 недоброчесні судді, та за те, що кваліфікаційне оцінювання, яке проходять усі судді так і не стало ефективним механізмом очищення судової влади [2].

Водночас слід вітати, попри застереження послів ЄС в Україні та інших європейських структур [3], положення законопроекту, якими пропонується скоротити із 200 до 100 кількість суддів Верховного Суду. Адже, у світі кількість суддів Верховного Суду становить від 9 до 120 (у Франції). За слушними висловлюваннями очільниці профільного комітету Верховної Ради з питань правової політики І. Венедиктової в цьому законопроекті (а на сьогодні вже в Законі № 193 -IX) мова йдеться, передусім, про майбутню зміну моделі Верховного Суду; в ньому немає жодної прив'язки до персоналій. Парламентарій навила статистику: "США – 9 суддів верховного суду, Велика Британія – 12, Канада – 9, Японія – 15, Швейцарія – від 35 до 45, Польща – 72,

Чехія – 35 верховний адміністративний і 71 – верховний, Латвія – 36, Грузія – 28 суддів верховного суду". А Україна, одна з найбідніших країн Європи має 200 суддів Верховного Суду, які, до речі, отримують одну з найвищих в Європі суддівських винагород [4].

Отже, будемо відвертими, Президент України В. Зеленський, взяв на себе можливо, найскладніше рішення, в тому числі в морально-етичному сенсі – скоротити чисельність Верховного Суду, й це, в контексті реформування засад касаційного судочинства, виглядає допустимо. Адже нині касаційні суди, переважно, здійснюють по-суті повторний перегляд справ, що вже розглядалися судами першої й апеляційної інстанції, та які набрали законної сили. Тобто, варто оцінювати вказані законодавчі зміни не як механічне скорочення складу Верховного Суду, а як подальшу складову реформи касаційного правосуддя.

Чинна процедура допуску до касаційного оскарження судових рішень не сприяє виконанню Верховним Судом свого основного завдання – забезпечення сталості та єдності судової практики, а відтак, і дотримання принципу правової визначеності як одного з елементів принципу верховенства права. У зв'язку з цим, окремим президентським законопроектом (№ 2314) пропонується запровадити систему допуску та фільтрів для касаційного оскарження, передбачивши, що таке оскарження мати місце у виключних випадках, коли потребує вирішення саме питання правильності застосування судами норми матеріального та/або процесуального права, а не можливість проведення "розгляду заради розгляду". Тому краще було б передбачити у структурі Верховного Суду не суди, а Касаційну адміністративну, господарську, кримінальну та цивільну Судові палати на чолі з Великою Палатою Верховного Суду.

За конституційними змінами 2016 року (щодо правосуддя) залишається не зрозумілим й місце Конституційного Суду України в системі органів державної влади. Адже якщо

питання організації правосуддя визначені у розділі VIII Конституції, то Конституційного Суду – у розділі XII. А якщо так, то чи не суперечить це засаді системного підходу до організації судової влади? Тим більше, що у попередній редакції статті 124 Конституції (до 30.09.2016 р.) декларувалось, що "судочинство здійснюється Конституційним Судом та судами загальної юрисдикції", а оскільки у чинній редакції цієї статті про нього вже й не згадується, то чи належить він й тепер до судової влади? Якщо ні, то чи належить він до органів державної влади взагалі? Якщо так, то до яких, а якщо ні, то чи не перетворюється він на наддержавний орган?

Щоб відповісти на це запитання, як слушно зазначає А. Селіванов, потрібні особливі аргументи тих вчених і практиків які вважають єдино правильною позицію прихильників "абсолютних прерогатив" остаточної незалежності рішень Конституційного Суду України у вирішенні судових справ як єдиного суб'єкта конституційної юрисдикції. Його роль для суспільства доволі важлива, як "негативного законодавця", коли конституційний контроль встановлює неконституційність законів. З позицій наукової доктрини високий статус символізує аксіоматичність у науково-теоритичному визначенні – "один Суд для всіх органів влади", тому КС розглядається правознавцями вже як "більше ніж суд". Проте, аналізуючи діяльність Суду, який єдиний має право офіційно тлумачити норми Конституції, варто наголосити, що він опинився перед нерозв'язаною проблемою, яка не сприймається без з'ясування вченими-конституціоналістами обсягу конституційної юрисдикції, оскільки Конституція і новий Закон "Про Конституційний Суд України" свідчать, що про те, що цей орган держави вирішує виключно питання права [5].

Саме завдяки цьому характерною особливістю конституційного правопорядку в Україні є діяльність органів судової влади за принципом "розділеного правосуддя", коли

Конституційний Суд України входить до судової влади як "синонім" верховенства права, а система правосуддя (судоустрою) має галузеву спеціалізацію у правозастосуванні при вирішенні юридичних спорів. За таких обставин, новели судоустрою і судочинства у статтях 55, 126, 150 та 151-1 Основного Закону та оновлених у 2017 році процесуальних кодексах дозволили судам контролювати всі органи публічної влади, а судді отримали повноваження з позиції верховенства права приймати остаточні рішення за скаргами на їхні дії, вирішувати спори і впливати на правовідносини, розглядаючи їх при здійсненні правосуддя на основі верховенства Конституції та законів України.

З урахуванням наведених аргументів, надто вже не професійним виглядає те, що згідно зі ст. 124 Конституції "Правосуддя в Україні здійснюють виключно суди", а згідно з її ст. 127 "Правосуддя здійснюють судді. У визначених законом випадках правосуддя здійснюється за участю присяжних". Згідно п. 1 ст. 1 Закону "Судова влада в Україні відповідно до конституційних засад поділу влади здійснюється незалежними та безсторонними судами", згідно з його п. 2 ст. 1 "Судову владу реалізують судді, та, у визначених законом випадках - присяжні шляхом здійснення правосуддя у рамках відповідних судових процедур", а згідно з п. 1 ст. 5 "Правосуддя в Україні здійснюється виключно судами та відповідно до визначених законом процедур судочинства".

У зв'язку з цим знову постає питання: то правосуддя в Україні здійснюється судами чи суддями? Адже суди і судді – це далеко не одне й теж. А якщо суди і судді це не одне й теж, то це позиція законодавця чи вказані норми просто не скоординовані з нормами Конституції, між собою та з висновком Конституційного Суду, який ще у 2002 р. відзначив, що правосуддя здійснюється виключно судами у відповідних формах, у тому числі шляхом судочинства. Якщо ж врахувати і те, наскільки

очевидними є вказані суперечності, то, як правильно зазначається у літературі, чи не є це свідомою дискредитацією Конституції і законодавства України ?[6].

Висновки. Справжні судові реформи вимагають їх концептуального осмислення та наукового доктринального обґрунтування, з тим щоб система правосуддя (судоустрою) була найперша чітко визначена в Конституції України (зокрема, у ст. 125 слід вказати на апеляційні та місцеві суди, на принцип інстанційності, тощо) і далі реформувалася виключно на конституційній, науковій і демократичній основі, втілюючись у відповідні положення законів. Термінологічна основа є базою будь-якого законодавства, тому термінологічне приведення у відповідність, особливо у такий важливій категорії, якою є судоустрій, є дуже актуальним.

Література:

1. Відкритий лист – Звернення особливого суспільного значення // Голос України № 163 (7169), 29 серпня 2019.
2. Берко С. "Веселі старту" в судочинстві, або Чергова серія судової реформи // Юрид. вісник України № 42-43, 18-31 жовтня 2019 року.
3. Посли радять допрацювати законопроекти... // Голос України № 174 (7180), 13 вересня 2019.
4. Змінювати моделі можна через зміну підходів... // Голос України № 198 (7204), 17 жовтня 2019.
5. Селіванов А. Суддя відповідає за те, як він судить // Голос України № 88, 14 травня 2019.
6. Котюк І. Чи можливе правосуддя... // Голос України № 245, 29 грудня 2017.

References:

1. Open Letter - Appeal of Special Public Importance // Voice of Ukraine No. 163 (7169), August 29, 2019.
2. Berko S. "Merry Starts" in Litigation, or Another Series of Judicial Reform // Law. Bulletin of Ukraine No. 42-43, October 18-31, 2019.
3. Ambassadors advise to finalize draft laws ... // Voice of Ukraine No. 174 (7180), September 13, 2019.
4. Models can be changed through changing approaches ... // Voice of Ukraine No. 198 (7204), October 17, 2019.

5. A. Selivanov The judge is responsible for how he judges // Voice of Ukraine No. 88, May 14, 2019.

6. Kotyuk I. Is Justice Possible ... // Voice of Ukraine No. 245, December 29, 2017.

Руденко Н.В. Относительно терминологической проблематике (противоречиях) в построении действующего судоустройства Украины. – Статья.

Статья посвящена формированию научно-практической парадигмы реформирования действующего судоустройства Украины на основе конституционных изменений 2016 года. (относительно правосудия). Исследуются существующие терминологические проблемы (противоречия) построения судоустройства как единой системы судов Украины. Указаны пробелы в наименовании местных общих судов, окружных административных и хозяйственных, высших специализированных судов и тому подобное. Особое внимание уделено терминологической проблематике, связанной с становлением нового Верховного Суда. Уточнено место Конституционного Суда Украины в системе разделения государственной власти.

Ключевые слова: конституционное реформирование, правосудие, судоустройство, Конституционный Суд Украины, суды, судьи.

Rudenko M.V. Concerning the terminological problem (contempt) of building a real court of justice of Ukraine – Article.

The article is devoted to the formation of the scientific and practical paradigm of reforming the current judicial system of Ukraine on the basis of the constitutional changes of 2016 (regarding justice). The existing terminological problems (contradictions) of judicial system construction as a unified system of courts of Ukraine are investigated. The gaps in naming local general courts, district administrative and economic, high specialized judges, etc. are outlined. Particular attention is given to the terminological issues associated with the formation of the new Supreme Court.

The doctrinal characterization of reforming the whole of the judicial system of Ukraine as a process of development of the judiciary (justice) in the context of the theory of legal reform is given, and a conceptual (meaningful) model of the Supreme Court's activity (cassation of justice) is formed.

Some tendencies of development of constitutional justice as a direction of constitutional reform have been clarified, the place of the Constitutional Court of Ukraine in the system of separation of state power has been specified.

It is proved that real judicial reforms require their conceptual understanding and scientific

doctrinal justification, so that the system of judicial system is first clearly defined in the Constitution of Ukraine (in Article 125 it is necessary to refer to the appellate and local courts, on the principle of instance) and further reformed exclusively to the constitution , on a scientific and democratic basis, implementing the relevant provisions of the law.

Key words: *constitutional reform, justice, judiciary, Constitutional Court of Ukraine, courts, judges.*

Авторська довідка:

Руденко Микола Васильович – д.ю.н., професор, заслужений юрист України, професор кафедри конституційного права Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля.

Стаття надійшла до редколегії 14 листопада 2019 р.